

2. ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Πέρασα πάνω από οκτώ μήνες σε ένα χωριό
στα Νησιά Τρόμπριαντ και αυτό μου απέδειξε
πώς ακόμα και ένας ασήμαντος παρατηρητής
σαν και εμένα μπορεί να συγκεντρώσει μεγάλο
αριθμό αξιόπιστων πληροφοριών
αν έχει καλές συνθήκες παρατήρησης.

*Bronislaw Malinowski (επιστολή στον
A. C. Haddon, Μάιος 1916)*

Όπως και οι άλλες κοινωνικές επιστήμες, η ανθρωπολογία είναι σχετικά νεαρή επιστήμη. Συγκροτήθηκε κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, αλλά έχει σημαντικούς προδρόμους στην ιστοριογραφία, τη γεωγραφία, την ταξιδιωτική λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και τη νομική. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν πολλοί τρόποι να γράψει κανείς την ιστορία της ανθρωπολογίας, ακριβώς όπως υπάρχουν σε κάθε κοινωνία αλληλοσυγκρουόμενες εκδοχές εθνικής ιστορίας ή μύθων καταγωγής που υποστηρίζονται και προωθούνται από ομάδες ή άτομα με διαφορετικά συμφέροντα. Η ιστορία δεν είναι προϊόν του παρελθόντος, αλλά διαμορφώνεται από τις ανάγκες του παρόντος. Καθώς αυτές οι ανάγκες αλλάζουν, τα γεγονότα και τα πρόσωπα του παρελθόντος περνούν από το προσκήνιο στο παρασκήνιο και αντιστρόφως. Έτσι, κατανοούνται και αξιολογούνται με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο. Σε ένα ιδιαίτερα σημαντικό βιβλίο σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις στην αμερικανική (κυρίως) πολιτισμική ανθρωπολογία, ο Bruce Knauft (1996) διακρίνει τέσσερις τουλάχιστον «γενεαλογίες του παρόντος» – τέσσερις διαφορετικούς τρόπους ερμηνείας

του παρόντος. Η αμφισημία του παρελθόντος όχι μόνο επηρεάζει τη συγγραφή της επαγγελματικής ιστορίας, αλλά αποτελεί και η ίδια αντικείμενο της ανθρωπολογικής έρευνας. Με το ζήτημα αυτό, όμως, θα ασχοληθούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να υπάρξει ουδέτερη ιστορία της ανθρωπολογίας (ή και οποιουδήποτε άλλου πράγματος). Ωστόσο, ό,τι ακολουθεί είναι μια σύντομη και κατά το δυνατόν κοινά αποδεκτή περιγραφή της εξέλιξης της ανθρωπολογίας.

Πρωτο-ανθρωπολογία

Αν η ανθρωπολογία είναι η μελέτη της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, τότε οι ρίζες της φτάνουν μέχρι την αρχαία Ελλάδα. Ο Ηρόδοτος (5ος αι. π.Χ.) περιέγραψε λεπτομερώς πολλά «βαρβαρικά φύλα», όπως τα αποκαλούσε, που κατοικούσαν σε διάφορες περιοχές ανατολικά και βόρεια της ελληνικής χερσονήσου, συγκρίνοντας τα έθιμα και τις πεποιθήσεις τους με εκείνες των Αθηναίων, ενώ οι λεγόμενοι σοφιστές ήταν ίσως οι πρώτοι σχετικιστές φιλόσοφοι, καθώς υποστήριζαν (όπως έχουν κάνει πολλοί ανθρωπολόγοι του 20ού αιώνα) ότι δεν μπορεί να υπάρξει απόλυτη αλήθεια, γιατί, όπως θα λέγαμε σήμερα, η αλήθεια εξαρτάται από τα συμφραζόμενά της. Παρ' όλ' αυτά, το ενδιαφέρον τους για την ποικιλομορφία των ανθρώπων και τις διαφορετικές πολιτισμικές αξίες απείχε πολύ από το να είναι επιστημονικό, γιατί ο μεν Ηρόδοτος δεν είχε στη διάθεσή του μια θεωρία, οι δε σοφιστές δεν είχαν τη δυνατότητα να θεμελιώσουν τις απόψεις τους σε εμπειρικά δεδομένα.

Ένας ακόμα πιο αξιόπιστος προπάτορας της ανθρωπολογίας ήταν ο Τυνησίος διανοούμενος Ibn Khaldun (1332-1406), ένας πολύ αξιόλογος άνθρωπος, το έργο του οποίου αποτελεί τον πρόδρομο των κοινωνικών επιστημών. Το σημαντικότερο ίσως βιβλίο του, το *Μουκαντιμάχ* («Μια εισαγωγή στην ιστορία»), γράφτηκε μετά το 1375 και περιλαμβάνει ανεκτίμητο πλούτο παρατηρήσεων σχετικά με το δίκαιο, την εκπαίδευση, την πολιτική και την οικονομία. Ωστόσο, το μεγαλύτερο επίτευγμα του Khaldun υπήρξε η χρήση ενός μη θρησκευτικού θεωρητικού πλαισίου, όπου τονίζει τη σημασία των διαφόρων μορφών *κοινωνικής συνοχής* ως βασικής μεταβλητής στην εξήγηση των ιστορικών αλλαγών και της ανόδου νέων κοινωνικών ομάδων στην εξουσία.

Στην Ευρώπη, το ενδιαφέρον των λογίων και των μελετητών για την

πολιτισμική ποικιλομορφία και την ανθρώπινη φύση επανεμφανίστηκε τον 15ο αιώνα ως συνέπεια της Αναγέννησης και, κυρίως, των εξερευνητήσεων και της ανακάλυψης μακρινών χωρών και ηπείρων. Επιφανείς διανοούμενοι, όπως ο Μισέλ ντε Μοντέν (Michel de Montaigne, 16ος αι.), ο Τόμας Χομπς (Thomas Hobbes, 17ος αι.) και ο Τζιαμπατίστα Βίκο (Giambattista Vico, 18ος αι.), ανήκουν στις πρώτες γενιές Ευρωπαίων στοχαστών που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την πολιτισμική ποικιλότητα και την παγκόσμια πολιτισμική ιστορία, καθώς επίσης και να απαντήσουν στις προκλήσεις του σχετικισμού, όπως συνέβη κυρίως με τον πρώτο. Τον 18ο αιώνα, αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα οι θεωρίες για την ανθρώπινη φύση, η ηθική φιλοσοφία και οι κοινωνικές θεωρίες, οι οποίες έφεραν στο φως τις βαθιές πολιτισμικές διαφορές που χώριζαν την ανθρωπότητα. Ο Ντέιβιντ Χιουμ (David Hume, 1711-1776), καθώς επίσης και ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του σκοτσέζικου Διαφωτισμού, ο Άνταμ Σμιθ (Adam Smith), υποστήριξαν ότι η εμπειρία είναι η μόνη αξιόπιστη πηγή έγκυρης γνώσης. Η φιλοσοφία του Χιουμ έγινε σχεδόν αμέσως πηγή έμπνευσης για τους πρώτους κοινωνικούς επιστήμονες, οι οποίοι δεν έδειχναν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στο στοχασμό και την εικονολογία, καθώς προτιμούσαν να μελετούν την κοινωνία εκ των έσω και να αντλούν στοιχεία από πρώτο χέρι μέσω των αισθήσεων (δεδομένα βασισμένα στην εμπειρία).

Πολλοί άλλοι φιλόσοφοι του 18ου αιώνα συνέβαλαν σημαντικά στη συστηματική και συγκριτική μελέτη του πολιτισμού. Ο πλέον διάσημος από αυτούς είναι ίσως ο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778), ο οποίος αντιμετώπιζε τις κοινωνικές συνθήκες των «αγρίων» ως ένα ουτοπιστικό ιδεώδες· εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το έργο του Βαρόνου ντε Μοντεσκιέ (Baron de Montesquieu, 1689-1755), οι *Περσικές Επιστολές* (1722) του οποίου υπήρξαν μια πρώτη μυθιστορηματική προσπάθεια περιγραφής της Ευρώπης μέσα από τα μάτια μη Ευρωπαίων. Επιπλέον, η μεγάλη γαλλική *Εγκυκλοπαίδεια* (1751-1772), που εκδόθηκε από τον Ντενί Ντιντερό (Denis Diderot, 1713-1784), περιελάμβανε πολλά άρθρα σχετικά με τα ήθη και τα έθιμα των άλλων λαών. Ένας από τους νεότερους συγγραφείς της, ο Μαρκήσιος ντε Κοντορσέ (Marquis de Condorcet, 1743-1794), ο οποίος πέθανε σε μια φυλακή των Ιακωβίνων, επιχείρησε να συνδυάσει τα μαθηματικά και τα εμπειρικά δεδομένα για να ανακαλύψει τους γενικούς νόμους της κοινωνίας.

Διαφορετικές αλλά εξίσου σημαντικές εξελίξεις έλαβαν χώρα κατά την ίδια περίοδο στη Γερμανία. Ο Γιόχαν Γκότλιμπ φον Χέροντερ (Gottlieb

von Herder, 1744-1803), ένας από τους ιδρυτές του κινήματος *Sturm und Drang*, που μετεξελίχτηκε στο λεγόμενο ρομαντικό κίνημα, αμφισβήτησε τη φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού και, ιδιαίτερα, τη σύμφωνη με τις αρχές της καθολικότητας αντίληψη του Βολταίρου (Voltaire) για την ύπαρξη ενός μοναδικού, καθολικού και παγκόσμιου πολιτισμού. Ο Χέρντερ υποστήριξε ότι ο κάθε λαός (*Volk*) έχει το δικό του πνεύμα (*Geist*), ή «ψυχή» και, ως εκ τούτου, το δικαίωμα να διατηρήσει τις δικές του μοναδικές αξίες και έθιμα – οι απόψεις του θυμίζουν τον μεταγενέστερο πολιτισμικό σχετικισμό. Πράγματι, στα τέλη του 18ου αιώνα, ορισμένα από τα θεωρητικά ερωτήματα που συνέχιζαν να θέτουν οι ανθρωπολόγοι είχαν ήδη αποσαφηνιστεί: καθολικότητα έναντι σχετικισμού (τα κοινά στοιχεία της ανθρώπινης κατάστασης έναντι του πολιτισμικά ιδιαίτερου), εθνοκεντρισμός έναντι του πολιτισμικού σχετικισμού (οι ηθικές κρίσεις έναντι των ουδέτερων περιγραφών των άλλων λαών), και η ανθρωπότητα έναντι του υπόλοιπου ζωικού βασιλείου (ο πολιτισμός έναντι της φύσης). Η ανθρωπολογία του 20ού αιώνα μάς διδάσκει ότι τα σημαντικά αυτά φιλοσοφικά προβλήματα διερευνώνται καλύτερα μέσω της αυστηρής και λεπτομερειακής μελέτης πραγματικών ανθρώπων σε πραγματικές κοινωνίες και της εφαρμογής προσεκτικά σχεδιασμένων μεθόδων σύγκρισης στην ανάλυση της εκπληκτικής ποικιλίας των «ηθών και των εθίμων». Θα περνούσαν πολλές γενιές μετά τους ρεμβασμούς του Μοντεσκιέ για την Περσία και τη Γαλλία, ώσπου να αποκτήσει η ανθρωπολογία την ιδιότητα επιστημονικής δραστηριότητας.

Η βικτοριανή ανθρωπολογία

Βασικό χαρακτηριστικό της ανθρωπολογίας του 19ου αιώνα ήταν η πίστη της στην κοινωνική εξέλιξη – η ιδέα ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες εξελίχθηκαν προς συγκεκριμένη κατεύθυνση – και η παρεμφερής αντίληψη ότι οι ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι το τελικό προϊόν μακράς εξελικτικής αλυσίδας, ο πρώτος κρίκος της οποίας είναι η «αγριότητα». Η ιδέα αυτή αποτέλεσε τυπικό στοιχείο της βικτοριανής εποχής, στην οποία κυριαρχούσε μια αισιόδοξη πίστη στην τεχνολογική πρόοδο αφενός, και στην ευρωπαϊκή αποικιοκρατία αφετέρου, που συχνά δικαιολογούνταν μέσω της αναφοράς στη γνωστή εκείνη φράση του Κίπλινγκ (Kipling) για το «βάρος των λευκών», το υποτιθέμενο, δηλαδή, καθήκον των Ευρωπαίων να «εκπολιτίσουν τους αγρίους». Οι πρώτες γενικές θεωρίες για την πολι-

τισμική ποικιλότητα, που επηρέασαν σημαντικά την εποχή τους, διατυπώθηκαν από δύο δικηγόρους, τον Βρετανό Henry Maine (1822-1888) και τον Αμερικανό Lewis Henry Morgan (1818-1882). Πιστοί στο πνεύμα της εποχής τους, οι δύο σπουδαίοι αυτοί επιστήμονες παρουσίασαν κάποια εξελικτικά μοντέλα ποικιλότητας και αλλαγής, στο πλαίσιο των οποίων οι ευρωπαϊκές κοινωνίες αποτελούσαν τον κολοφώνα της ανθρώπινης εξέλιξης. Στο έργο του με τον τίτλο *Ancient Law* (1861), ο Maine διαχώριζε τις ανθρώπινες κοινωνίες στις κοινωνίες γοήτρου και τις κοινωνίες συμβολαίου, διάκριση που αντιστοιχεί στη μεταγενέστερη διχοτομία ανάμεσα στις παραδοσιακές και τις σύγχρονες κοινωνίες, ή στο διαχωρισμό που εισήγαγε ο γερμανός κοινωνιολόγος του 19ου αιώνα Ferdinand Tönnies ανάμεσα στην κοινότητα (*Gemeinschaft*) και την κοινωνία (*Gesellschaft*): οι κοινωνίες γοήτρου υποτίθεται ότι λειτουργούν βάσει της συγγένειας και του μύθου, ενώ στις κοινωνίες συμβολαίου είναι η ατομική αξία και τα επιτεύγματα εκείνα που παίζουν αποφασιστικό ρόλο. Παρά το γεγονός ότι οι απλουστευτικές αυτές αντιθέσεις έχουν επικριθεί επανειλημμένα, συνεχίζουν να ασκούν ακόμα και σήμερα σημαντική επιρροή στην ανθρωπολογική σκέψη.

Η συνεισφορά του Morgan στην ανθρωπολογία υπήρξε πολύπλευρη και μεγάλη. Ανάμεσα στα πολλά έργα του ξεχωρίζει η λεπτομερής εθνογραφική μελέτη του για την κοινωνία των Ιροκέζων. Το εξελικτικό θεωρητικό σχήμα του, το οποίο παρουσιάστηκε στο βιβλίο του με τον τίτλο *Ancient Society* (1877) υποστήριζε την ύπαρξη επτά σταδίων (από την κατάσταση της «αγριότητας» μέχρι τον πολιτισμό), ενώ η σχετική τυπολογία βασιζόταν κυρίως στα τεχνολογικά επιτεύγματα της κάθε εποχής. Η υλιστική ερμηνεία των πολιτισμικών αλλαγών προσείλκυσε αμέσως τους Μαρξ και Ένγκελς, τα ύστερα έργα των οποίων για τις μη ή προ-καπιταλιστικές κοινωνίες επηρεάστηκαν έντονα από τον Morgan. Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του τελευταίου είναι οι μελέτες του για τη συγγένεια. Υπάγοντας τα πολυάριθμα συστήματα συγγένειας των ανθρώπων σε ένα σχετικά απλό τυπολογικό σύστημα και αντιμετωπίζοντας τη σχετική ορολογία ως κλειδί για την κατανόηση της κοινωνίας, θεωρείται ο άνθρωπος που έκανε τη μελέτη της συγγένειας βασικό μέλημα της ανθρωπολογίας, πράγμα που ισχύει μέχρι τις μέρες μας. Σύγχρονοι του Morgan υπήρξαν ο ιστορικός των θρησκειών Robertson Smith και ο δικηγόρος J. J. Bachofen, οι οποίοι πρότειναν θεωρίες για τη μονοθεϊστική θρησκεία ο πρώτος και την εσφαλμένη αντίληψη σχετικά με τη μετάβαση από τη μητριαρχία στην πατριαρχία ο δεύτερος.

Ένας όχι και τόσο συμβατικός λόγιος της κατά τα άλλα εξελικτικής βικτοριανής εποχής ήταν ο Γερμανός εθνολόγος Adolf Bastian (1826-1905), ο οποίος αντέδρασε στην τυπολογία αυτή, την οποία θεώρησε απλουστευτική. Εμπνεόμενος από το ρομαντισμό του Χέρντερ και την ουμανιστική ακαδημαϊκή παράδοση της Γερμανίας, ο Bastian έγραψε μεγάλο αριθμό έργων με θέμα την πολιτισμική ιστορία, προσπαθώντας να αποφύγει τις αστήρικτες γενικεύσεις, αν και δεχόταν ότι όλοι οι άνθρωποι υπακούουν στο ίδιο μοντέλο σκέψης. Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε αργότερα με σύνθετο τρόπο από τον Claude Lévi-Strauss στη θεωρία του δομισμού.

Ο πιο σημαντικός βρετανός ανθρωπολόγος στα τέλη της βικτοριανής εποχής ήταν ο Edward Tylor (1832-1917), ο οποίος επηρέασε σημαντικά τον τρόπο σκέψης του Δαρβίνου για τον πολιτισμό. Στο πλούσιο έργο του διατύπωσε τον περίφημο ορισμό για τον πολιτισμό, ο οποίος αναφέρθηκε ήδη στο πρώτο κεφάλαιο: «Ο πολιτισμός, στην ευρεία εθνογραφική έννοιά του, είναι εκείνο το σύνθετο όλο, το οποίο περιλαμβάνει γνώσεις, δοξασίες, τέχνες, κανόνες ηθικής, νόμους, έθιμα και οποιοσδήποτε άλλες ικανότητες και συνήθειες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας» (Tylor 1968 [1871]). Ο ορισμός αυτός θεωρείται ακόμα και σήμερα εξαιρετικά σημαντικός από πολλούς ανθρωπολόγους. Ο μαθητής του Tylor James Frazer (1854-1941), που η φήμη του ξεπέρασε εκείνη του δασκάλου του και έγινε ο πρώτος καθηγητής κοινωνικής ανθρωπολογίας στη Βρετανία, έγραψε τον περίφημο *Χρυσό Κλώνο* (1890, αναθεωρημένη έκδοση 1911-1915), μια φιλόδοξη συγκριτική μελέτη των μύθων και της θρησκείας. Τόσο ο Tylor όσο και ο Frazer ήταν οπαδοί του εξελικτισμού, ενώ το βασικό θεωρητικό πρόγραμμα του δεύτερου συνίστατο στο να καταδείξει ότι η ανθρώπινη σκέψη αναπτύχθηκε εξελικτικά κινούμενη από τη μαγεία και τη θρησκεία προς την επιστήμη.

Κανένας τους δεν έκανε λεπτομερείς επιτόπιες έρευνες, αν και ο Tylor έζησε αρκετά χρόνια στο Μεξικό και έγραψε ένα βιβλίο εκεί. Ένα διάσημο ανέκδοτο αναφέρει ότι σε κάποιο δείπνο ο γνωστός πραγματιστής φιλόσοφος William James ρώτησε τον Frazer αν είχε ποτέ γνωριστεί με κάποιον από τους αγρίους, για τους οποίους είχε γράψει τόσα πολλά. Λέγεται ότι ο τελευταίος του απάντησε σοκαρισμένος: «Θεός να φυλάει!» (E. E. Evans-Pritchard 1951).

Οι σημαντικές πνευματικές εξελίξεις που σημειώθηκαν σε διάφορα επιστημονικά πεδία κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα επηρέασαν ιδιαίτερα την ανθρωπολογία. Η θεωρία του Δαρβίνου, η οποία παρου-

σιάστηκε για πρώτη φορά το 1859 με την έκδοση του βιβλίου του *Η Εξέλιξη των Ειδών*, θα πρέπει να θεωρήθηκε τόσο ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ανθρωπολογίας (καθώς δεχόταν ότι όλοι οι άνθρωποι συνδέονται στενά μεταξύ τους) όσο και ως απειλή (καθώς υποστήριζε το πρωτείο του βιολογικού έναντι του πολιτισμικού· βλέπε Ingold 1986). Η γέννηση της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας, με τα έργα των Comte, Μαρξ και Tönnies και, αργότερα, εκείνα των Ντιρκέμ (Durkheim), Weber, Pareto και Simmel, προσέφερε στους ανθρωπολόγους τις γενικές εκείνες κοινωνικές θεωρίες, η εφαρμογή των οποίων στις μη ευρωπαϊκές κοινωνίες συνεχίζει, ωστόσο, ακόμα και σήμερα να αμφισβητείται.

Η ποιότητα των εθνογραφικών δεδομένων, που χρησιμοποιούσαν οι πρώτοι ανθρωπολόγοι, ποίκιλλε. Οι περισσότεροι από τους προαναφερθέντες μελετητές στηρίχτηκαν στις διαθέσιμες γραπτές πηγές, οι οποίες περιελάμβαναν από ημερολόγια ιεραποστόλων μέχρι και αμφιβόλου ακριβείας ταξιδιωτικές εντυπώσεις. Η ανάγκη για πιο αξιόπιστα στοιχεία γινόταν όλο και πιο έντονη. Οι αποστολές και οι επιτόπιες συστηματικές έρευνες –ανάμεσα στις πιο διάσημες ξεχωρίζει εκείνη των Στενών Τόρες, επικεφαλής της οποίας ήταν ο βρετανός W.H.R. Rivers και οι μεγάλες αμερικανικές εξερευνήσεις των Ινδιάνων της βορειοδυτικής ακτής– προσέφεραν στους ερευνητές, περί τα τέλη του αιώνα, τα μέσα για την καλύτερη κατανόηση της πολιτισμικής ποικιλότητας. Αυτό οδήγησε τελικά στην κατάργηση των φιλόδοξων εκείνων θεωριών για γραμμική εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών, μια τόσο χαρακτηριστική αντίληψη της ανθρωπολογίας του 19ου αιώνα.

Η αυστρογερμανική θεωρία της διάχυσης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών αποτέλεσε ένα είδος εναλλακτικής λύσης αλλά και συμπληρώματος του εξελικτισμού. Χωρίς ποτέ να γίνει τμήμα της κυρίαρχης ανθρωπολογικής σκέψης εκτός του γερμανόφωνου κόσμου (έχοντας, ωστόσο, σημαντικούς υποστηρικτές στην Αγγλία και την Αμερική, συμπεριλαμβανομένου και του Rivers), η πολύπλοκη πραγματικά θεωρία της πολιτισμικής διάχυσης συνέχισε να ευδοκimeί στο Βερολίνο και τη Βιέννη μέχρι και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κανένας, βέβαια, δεν αρνούταν ότι επιτεύχθηκε διάχυση πολιτισμικών στοιχείων, αλλά παρουσιάζονταν πολλά προβλήματα επαλήθευσης των δεδομένων που συνδέονταν με τη θεωρία αυτή. Στο χώρο της ανθρωπολογίας, η θεωρία της διάχυσης άρχισε να χάνει την αίγλη της κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι ερευνητές προσπάθησαν να μελετήσουν λεπτομερώς τις επιμέρους κοινωνίες χωρίς να ενδιαφέρονται για την εξήγηση της ιστορικής

τους εξέλιξης. Ωστόσο, μια θεωρητική τάση που θύμιζε αρκετά τη θεωρία της διάχυσης επανέκαμψε τη δεκαετία του 1990 με τον τίτλο θεωρία της παγκοσμιοποίησης (βλ. Κεφάλαιο 19). Η τελευταία συνιστά προσπάθεια ερμηνείας του τρόπου με τον οποίο οι σύγχρονες μαζικές επικοινωνίες, τα κύματα των μεταναστών, ο καπιταλισμός και άλλα «παγκόσμια» φαινόμενα επηρεάζουν και επηρεάζονται από τις τοπικές συνθήκες.

Σε πείσμα των θεωρητικών αυτών εξελίξεων και των μεθοδολογικών επεξεργασιών, η γέννηση της ανθρωπολογίας, όπως την ξέρουμε σήμερα, συνδέεται συνήθως με το έργο τεσσάρων μελετητών που έδρασαν κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα: του Franz Boas στις Ηνωμένες Πολιτείες, των A.R. Radcliffe-Brown και Bronislaw Malinowski στη Μεγάλη Βρετανία και του Marcel Mauss στη Γαλλία.

Ο Boas και ο πολιτισμικός σχετικισμός

Ο Boas (1858-1942), Γερμανός που μετανάστευσε στις Ηνωμένες Πολιτείες ύστερα από σύντομες σπουδές ανθρωπολογίας κοντά στον Bastian στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, διεξήγαγε κατά τη δεκαετία του 1890 μια σειρά σημαντικών ερευνών μεταξύ των Εσκιμώων και των Ινδιάνων Kwakiutl. Με το έργο και τη διδασκαλία του ενίσχυσε τη λεγόμενη «προσέγγιση των τεσσάρων πεδίων» στην αμερικανική ανθρωπολογία, πράγμα που τη διαχωρίζει από την ευρωπαϊκή, καθώς δεν περιλαμβάνει μόνο την πολιτισμική και κοινωνική ανθρωπολογία, αλλά και τη φυσική ανθρωπολογία, την αρχαιολογία και τη γλωσσολογία. Παρ' όλα αυτά, ο Boas έχει μείνει στην ιστορία κυρίως για τις ιδέες του. Αν και ο πολιτισμικός σχετικισμός είχε εισαχθεί πριν από έναν και πλέον αιώνα, ο Boas ήταν εκείνος που τον κατέστησε βασική θέση της ανθρωπολογικής έρευνας. Αντιδρώντας στα μεγάλα εξελικτικά σχήματα των Tylor, Morgan και άλλων, ο Boas τάχθηκε από νωρίς υπέρ μιας προσέγγισης που ενδιαφερόταν κυρίως για το ειδικό και το τοπικό. Υποστήριξε, μάλιστα, ότι ο πολιτισμός πρέπει να κατανοείται βάσει των δικών του όρων και προϋποθέσεων και ότι είναι επιστημονικά λανθασμένο να αξιολογούμε και να κατατάσσουμε τους άλλους πολιτισμούς βάσει μιας δυτικής εθνοκεντρικής τυπολογίας που μιλά για «επίπεδα ανάπτυξης». Ο Boas τάχθηκε επίσης υπέρ του ιστορικού παρτικουλαρισμού, υποστηρίζοντας ότι όλες οι κοινωνίες και οι πολιτισμοί έχουν τη δική τους ιδιαίτερη ιστορία, η οποία δεν μπορεί να αναχθεί σε μία και μόνο κατηγορία στο πλαί-

σιο ενός γενικού σχήματος για την εξέλιξη της ανθρωπότητας. Υπερασπιζόμενος αυτές τις απόψεις, ο Boas στράφηκε εναντίον των αστήρικτων αντιλήψεων της ρατσιστικής ψευδοεπιστήμης, τις οποίες υποστήριζαν οι πιο σημαντικοί βιολόγοι της εποχής του. Η επιμονή του στη σχολαστική σύλλογή εμπειρικά επαληθεύσιμων στοιχείων δεν οφειλόταν μόνο στην επιστημονικότητα των απόψεών του, αλλά και στη συνειδητοποίηση ότι οι πολιτισμικές αλλαγές εξαφάνιζαν γοργά όλους εκείνους τους ιδιαίτερους πολιτισμούς που ο ίδιος μελετούσε, κυρίως στη Βόρεια Αμερική. Ήδη από την εποχή που έγραψε το βιβλίο του με τον τίτλο *The Mind of Primitive Man* (1911), ο Boas υποστήριξε ότι η ανθρωπολογία όφειλε να ταχθεί υπέρ των απειλούμενων ιθαγενών πληθυσμών.

Λόγω ίσως της ίδιας του της θεωρίας, ο Boas δεν συστηματοποίησε ποτέ τις ιδέες του. Ωστόσο, ορισμένοι από τους μαθητές και συνεργάτες του συγκρότησαν γενικές θεωρίες για τον πολιτισμό. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι Ruth Benedict, Alfred Kroeber και Robert Lowie. Βέβαια, η πιο διάσημη μαθήτριά του ήταν η Margaret Mead (1901-1978). Παρά το γεγονός ότι έγραψε μια σειρά ευπώλητων βιβλίων για διάφορες κοινωνίες του Ειρηνικού Ωκεανού, τα οποία επικρίθηκαν ως εθνογραφικός «ρηχά» και επιδερμικά (βλέπε Κεφάλαιο 4), η Mead χρησιμοποίησε επιδέξια τα στοιχεία που είχε συγκεντρώσει από τη μελέτη των μη δυτικών κοινωνιών, για να θέσει πολλά και σημαντικά ερωτήματα για τη σχέση των φύλων, την κοινωνικοποίηση των ανθρώπων και την πολιτική στις δυτικές χώρες. Περισσότερο ίσως από το έργο κάθε άλλου ανθρωπολόγου, τα βιβλία της Mead δείχνουν τις δυνατότητες κριτικής στον πολιτισμό που ενυπάρχουν στην επιστήμη αυτή.

Ένας από τους σημαντικότερους συνεργάτες του Boas, ο γλωσσολόγος Edward Sapir (1884-1939), διατύπωσε, από κοινού με τον Benjamin Lee Whorf, τη λεγόμενη υπόθεση *Sapir-Whorf*, η οποία δέχεται ότι η γλώσσα καθορίζει τη γνώση και ότι οι γλώσσες του πλανήτη μας διαφέρουν πολύ η μία από την άλλη (βλ. Κεφάλαιο 15). Σε πλήρη συμφωνία με το ριζικό πολιτισμικό σχετικισμό, η υπόθεση αυτή υποδηλώνει ότι οι Ινδιάνοι Hopi, για παράδειγμα, βλέπουν και αντιλαμβάνονται τον κόσμο με έναν ριζικά διαφορετικό τρόπο από ό,τι οι δυτικοί, κι αυτό γιατί οι δομές των γλωσσών τους είναι ριζικά διαφορετικές.

Η επιρροή των θεωριών του Boas ώθησε στο περιθώριο την υλιστική παράδοση του Morgan στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Ωστόσο, η παράδοση αυτή επρόκειτο να αναγεννηθεί με τη μορφή της πολιτισμικής οικολογίας και του νεο-εξελι-

πισμού, ενώ και η ίδια η κληρονομιά του Morgan επρόκειτο να αναγνωριστεί κυρίως από πολλούς μαρξιστές ανθρωπολόγους. Αλλά για την ώρα, ο εξελικτισμός του Morgan είχε παραμεριστεί, όπως και κάθε δυνατή επιρροή από τη θεωρία του Δαρβίνου.

Οι δύο βρετανικές σχολές

Ενώ η σύγχρονη αμερικανική ανθρωπολογία διαμορφωνόταν υπό την επίδραση των οπαδών του Boas και των ανησυχιών τους για το σχετικισμό, αφενός, και από την άμεση ανάγκη καταγραφής των ιθαγενών πολιτισμών προτού αυτοί εξαφανιστούν ολοκληρωτικά, αφετέρου, η κατάσταση της ανθρωπολογίας στη μεγαλύτερη αποικιοκρατική δύναμη, τη Βρετανία, ήταν διαφορετική. Αν και ο βαθμός συνενοχής των αποικιοκρατικών αρχών και των ανθρωπολόγων που εργάζονταν στις αποικίες είναι ένα θέμα προς συζήτηση (Goody 1995), το ίδιο το γεγονός του ιμπεριαλισμού υπήρξε ένα αναπόφευκτο, αν και συνήθως υπόρρητο, χαρακτηριστικό του τρόπου άσκησης της βρετανικής ανθρωπολογίας, τουλάχιστον μέχρι τη λήξη της αποικιοκρατίας.

Ο άνθρωπος που θεωρείται ιδρυτής της σύγχρονης βρετανικής κοινωνικής ανθρωπολογίας ήταν ένας πολωνός μετανάστης ονόματι Bronislaw Malinowski (1884-1942), η διετής ερευνητική εργασία του οποίου στα Νησιά Τρόμπριαντ (μεταξύ των ετών 1914 και 1918) δημιούργησε πρότυπο συλλογής εθνογραφικών στοιχείων που δεν αμφισβητείται ακόμα και σήμερα. Ο Malinowski τόνισε την ανάγκη εκμάθησης της τοπικής γλώσσας καθώς και τη γενικότερη εμπλοκή του ερευνητή στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της κοινωνίας που μελετά, έτσι ώστε να μπορεί να μάθει τις κατηγορίες της «από μέσα» και να κατανοήσει τις συχνά λεπτές σχέσεις των διαφόρων κοινωνικών θεσμών και των πολιτισμικών εννοιών. Επιπλέον, έδωσε τεράστια έμφαση στο δρων άτομο, αντιμετωπίζοντας την κοινωνική δομή όχι ως καθοριστικό παράγοντα, αλλά ως απλό πλαίσιο δράσης. Έγραψε για ένα μεγάλο φάσμα θεμάτων, από τη μαγεία, την οικονομία, την τεχνολογία και το σεξ μέχρι το περίπλοκο εμπόριο *Κούλα* (βλ. Κεφάλαιο 12), ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που εισηγήθηκε νέα ζητήματα. Αν και ασχολήθηκε με πολλά προβλήματα γενικότερου ενδιαφέροντος, αφετηριακό σημείο του ήταν σχεδόν πάντοτε το εθνογραφικό έργο του στα Νησιά Τρόμπριαντ, επιδεικνύοντας μια μέθοδο γενίκευσης πολύ διαφορετική από εκείνη της προηγούμενης γενιάς, αφού στηριζόταν

περισσότερο στην τμηματική γνώση του τοπικού. Ο Malinowski πίστευε ότι όλοι οι θεσμοί μιας κοινωνίας συνδέονται στενά μεταξύ τους και γι' αυτό δεν έχανε ευκαιρία να τονίζει την ανάγκη μελέτης των κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων εντός των συμφραζομένων τους. Υποστήριξε ακόμα ότι οι ανθρώπινες ανάγκες ήταν η κινητήρια δύναμη ανάπτυξης των κοινωνικών θεσμών, και γι' αυτό η ιδιότυπη λειτουργιστική θεωρία του αποκλήθηκε «βιοψυχολογικός λειτουργισμός».

Η άλλη μεγάλη φυσιογνωμία της βρετανικής κοινωνικής ανθρωπολογίας του Μεσοπολέμου ήταν ο Radcliffe-Brown (1881-1955), η επίδραση του οποίου ήταν εντονότερη αλλά μικρότερης διάρκειας από εκείνη του ανταγωνιστή του, μια και περιορίστηκε ταχύτατα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Όντας θαυμαστής της κοινωνιολογίας του Εμίλ Ντιρκέμ, ο Radcliffe-Brown δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την επιτόπια έρευνα, καθώς αυτό που κυρίως τον ενδιέφερε ήταν η ανάπτυξη μιας «φυσικής επιστήμης της κοινωνίας» –στο πνεύμα των Εγκυκλοπαιδιστών–, στο πλαίσιο της οποίας θα διατύπωνε τους γενικούς νόμους της κοινωνικής ολοκλήρωσης. Η θεωρία του, γνωστή και ως δομολειτουργισμός, αντιμετωπίζει το δρων άτομο ως θεωρητικά ασήμαντο, καθώς δίνει έμφαση στους κοινωνικούς θεσμούς (τη συγγένεια, τα κανονιστικά πλαίσια, την πολιτική κτλ.). Τα περισσότερα κοινωνικά και πολιτισμικά φαινόμενα, σύμφωνα με την άποψη αυτή, μπορούν να εκληφθούν ως λειτουργικά με την έννοια ότι συμβάλλουν στη διατήρηση της γενικότερης κοινωνικής δομής. Ορισμένα από τα πιο σημαντικά δοκίμιά του είναι συγκεντρωμένα στο έργο του *Structure and Function in Primitive Society* (1952), στο οποίο δείχνει πώς, κατά τη γνώμη του, οι κοινωνίες ολοκληρώνονται και πώς οι κοινωνικοί θεσμοί αλληλοενισχύονται, συμβάλλοντας στη διατήρηση της κοινωνικής δομής.

Το επιστημονικό ιδεώδες του Radcliffe-Brown, το οποίο είχε αντλήσει από τις φυσικές επιστήμες, ήταν να διαμορφώσει μια σειρά «γενικών κοινωνικών νόμων», η ακρίβεια των οποίων θα ήταν ανάλογη εκείνων της φυσικής και της χημείας. Αν και το πρόγραμμα αυτό εγκαταλείφθηκε από τους περισσότερους ανθρωπολόγους, όπως και ο δομολειτουργισμός στην καθαρή μορφή του, πολλά από τα ζητήματα που εγείρουν οι σύγχρονοι ανθρωπολόγοι, κυρίως στην Ευρώπη, έχουν τη σφραγίδα του Radcliffe-Brown.

Παρά τις διαφορές τους σε ό,τι αφορά την έμφαση που έδιναν στα διάφορα πολιτισμικά και κοινωνικά φαινόμενα, και οι δύο αυτές βρετανικές σχολές διακρίνονταν για τα κοινωνιολογικά ενδιαφέροντά τους

(πράγμα που δεν συμβαίνει με τις αμερικανικές) και για την τάση τους να βλέπουν τους κοινωνικούς θεσμούς από την άποψη της λειτουργίας τους. Και οι δύο διατήρησαν τις αποστάσεις τους από τον εξελικτισμό και τη θεωρία της διάχυσης, ενώ στην αμέσως επόμενη γενιά ανθρωπολόγων οι απόψεις των Malinowski και Radcliffe-Brown συγχωνεύτηκαν (Kuper 1996). Παρ' όλ' αυτά, η ένταση ανάμεσα στις δομικές εξηγήσεις και τις ερμηνείες, που δίνουν έμφαση στο δρων άτομο, παραμένει μεγάλη αλλά και παραγωγική ακόμα και σήμερα στην ανθρωπολογία (βλ. Κεφάλαιο 6).

Μεταξύ των μαθητών του Malinowski συγκαταλέγονται οι Raymond Firth, Audrey Richards και Isaac Schapera, ενώ ο Radcliffe-Brown, πέραν του προσεταιρισμού των Evans-Pritchard και του Meyer Fortes –των πιο σημαντικών ενδεχομένως βρετανών ανθρωπολόγων της δεκαετίας του 1950– δίδαξε κυρίως στο εξωτερικό, εισάγοντας την κοινωνική ανθρωπολογία του σε πολλά πανεπιστήμια των αποικιών (ιδιαίτερα σε εκείνα του Σίντνεϊ και του Κέιπ Τάουν), καθώς και σε αυτό του Σικάγου. Η βρετανική ανθρωπολογία, όπως τυποποιήθηκε αμέσως μετά τον Malinowski και τον Radcliffe-Brown, προσανατολίστηκε σε ζητήματα σχετικά με τη συγγένεια, την πολιτική και την οικονομία, με το αριστούργημα του Evans-Pritchard για τους Nuer (1940) να αποδεικνύει, περισσότερο ίσως από οποιαδήποτε άλλη μονογραφία εκείνης της εποχής, την πνευματική δύναμη μιας επιστήμης που συνδύαζε τη λεπτομερειακή εθνογραφία, τη σύγκριση και τα κομψά μοντέλα. (Αργότερα, τα μοντέλα του θα επικρίνονταν λόγω της μη επαλήθευσής τους από τα γεγονότα – τις μαλινοφσκικού τύπου αυτές αντιρρήσεις θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 11).

Mauss

Παρ' ότι η ανθρωπολογία και η εθνολογία θεωρούνταν ακόμα σημαντικές επιστήμες στον γερμανόφωνο κόσμο, είχαν υποχωρήσει αισθητά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Γαλλία, αντίθετα, όπως άλλωστε και η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες, αναδείχτηκε τον 20ό αιώνα σε σημαντικό κέντρο ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας. Ήδη από το 1903, ο Ντιρκέμ είχε δημοσιεύσει από κοινού με τον ανιψιό του, τον Marcel Mauss (1872-1950), μια σημαντική πραγματεία για τα συστήματα γνώσης με τον τίτλο *Primitive Classification* (Durkheim

και Mauss 1963). Το 1909, ο Arnold van Gennep δημοσίευσε το βιβλίο του *Les Rites de passage*, μια εξαιρετικά πρωτότυπη ανάλυση των τελετών μύησης (οι οποίες με τον καιρό επρόκειτο να γίνουν ένα βασικό θέμα της ανθρωπολογίας, βλέπε Κεφάλαιο 14), ενώ ο φιλόσοφος Lucien Lévy-Bruhl παρουσίασε μια θεωρία για το «πρωτόγονο μυαλό» που κατά την άποψή του είναι «προ-λογικό», την οποία αργότερα επιχειρήσαν να ανασκευάσουν οι Evans-Pritchard, Mauss και αρκετοί άλλοι. Νέα εμπειρικά δεδομένα έφεραν στην επιφάνεια μια μεγάλη αποστολή από το Ντακάρ στο Τζιμπουτί (1922-1923), επικεφαλής της οποίας ήταν ο νεαρός εθνογράφος Marcel Griaule, καθώς επίσης και τα εμβριθή γραπτά ενός ιεραπόστολου, που έγινε εθνογράφος, του Maurice Leenhardt, για τους ιθαγενείς της Νέας Καληδονίας.

Λιγότερο προσκολλημένη στην αυστηρή μεθοδολογία από όσο η αναδυόμενη βρετανική παράδοση και πιο τολμηρή φιλοσοφικά από ό,τι η αμερικανική, η γαλλική ανθρωπολογία του Μεσοπολέμου, υπό την καθοδήγηση του Marcel Mauss, είχε ξεχωριστό ευρωπαϊκό ύφος που αποτυπώθηκε στις σελίδες του εξαιρετικά σημαντικού περιοδικού με τον τίτλο *L'Année Sociologique*, το οποίο είχε ιδρύσει ο ίδιος ο Ντιρκέμ. Εκμεταλλευόμενος τις εκπληκτικές γνώσεις του σε τομείς όπως η γλώσσα, η ιστορία των πολιτισμών και η εθνογραφική έρευνα, ο Mauss, που δεν πραγματοποίησε ποτέ επιτόπια έρευνα, έγραψε μια σειρά πρωτότυπων, εμπειριστατωμένων και περιεκτικών δοκιμίων για διάφορα θέματα, τα οποία εκτείνονταν από την ανταλλαγή δώρων, το έθνος και το σώμα μέχρι την έννοια του προσώπου. Έκτοτε, το εξαιρετικό έργο του έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς και έχει εκτιμηθεί δεόντως από τον αγγλόφωνο κόσμο.

Οι θεωρητικές θέσεις του Mauss είναι πολύπλοκες. Πίστευε στη συστηματική σύγκριση και στην ύπαρξη επαναλαμβανόμενων προτύπων στην κοινωνική ζωή σε όλες τις εποχές και σε όλα τα μέρη του κόσμου. Παρ' όλ' αυτά, τα συμπεράσματά του σχετικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές των κοινωνιών διαπνέονται από ένα είδος σχετικισμού. Όπως και ο Radcliffe-Brown, ο Mauss αντλούσε την έμπνευσή του από το έργο του Ντιρκέμ, μόνο που οι επιρροές του από τον Γάλλο κοινωνιολόγο ήταν διαφορετικές. Αντί να προσπαθήσει να διαμορφώσει «μια φυσική επιστήμη της κοινωνίας» και να ανακαλύψει τους «νόμους» της, το σχέδιό του συνίστατο στην περιγραφή και την κατάταξη διαφορετικών μεταξού τους κοινωνιών, με απώτερο στόχο να εντοπίσει τις δομικές ομοιότητές τους. Με τον τρόπο αυτό, ήλπιζε να κατανοήσει την κοινωνική ζωή

στο σύνολό της. Ο Mauss δεν δημοσίευσε ποτέ ένα βιβλίο με το όνομά του. Ακόμα και το διάσημο *Δώρο* (1954 [1923-24]) δημοσιεύτηκε αρχικά στο περιοδικό *L' Année Sociologique*, το οποίο συνέχισε να εκδίδει ο ίδιος μετά το θάνατο του Ντιρκέμ το 1917.

Όπως είπαμε και νωρίτερα, ο Mauss δεν έκανε ποτέ επιτόπια εθνογραφική έρευνα, αλλά οι τεράστιες γνώσεις του στους τομείς των γλωσσών και της πολιτισμικής ιστορίας του επέτρεψαν να παρουσιάσει ορισμένες από τις πιο διεισδυτικές αναλύσεις φαινομένων, όπως η θυσία, η προσφορά δώρων, η συλλογική πρόσληψη του εαυτού και το έθνος. Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, ασχολήθηκε κυρίως με την ολοκλήρωση και δημοσίευση των έργων που είχαν αφήσει ημιτελή οι συνάδελφοί του, οι οποίοι είχαν σκοτωθεί στα πεδία των μαχών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Το *Δώρο* θεωρείται από ορισμένους ως το πλέον σημαντικό ανθρωπολογικό κείμενο του 20ού αιώνα, αλλά και οι μικρότερες μελέτες του προσελκύουν ακόμα και σήμερα το ενδιαφέρον των ανθρωπολόγων. Όπως λέει και ο Dumont, η ειρωνεία με τον Mauss είναι ότι, αν και δεν είχε διεξάγει ποτέ επιτόπια έρευνα, στα εβδομαδιαία σεμινάρια του έδινε πάντοτε λεπτομερείς οδηγίες σχετικά με τις τεχνικές παρατήρησης.

Το πέρασμα από την εξελικτική θεωρία και τις μεγάλες συνθέσεις σε πιο ειδικά, λεπτομερή και εμπειρικά τεκμηριωμένα έργα, το οποίο συνέβη στη Μεγάλη Βρετανία, στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Γαλλία κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, οδήγησε σε ένα είδος πνευματικής επανάστασης. Μέσα σε λίγα χρόνια, το έργο των Tylor, Morgan, ακόμα και εκείνο του Frazer, χάθηκε στην αχλύ της ιστορίας, και τη συνέχιση της επιστήμης ανέλαβαν μικρές ομάδες ερευνητών, οι οποίοι αντιμετώπιζαν την εντατική επιτόπια έρευνα, τον πολιτισμικό σχετικισμό, τη μελέτη των τοπικών μικρής κλίμακας κοινωνιών και την αυστηρή σύγκριση ως την ουσία της ανθρωπολογίας. Στις μέρες μας, τα πανεπιστήμια και οι άλλοι ακαδημαϊκοί θεσμοί, τα συνέδρια και τα εξειδικευμένα περιοδικά έχουν θεμελιωθεί πάνω στην άποψη ότι η ανθρωπολογία διαμορφώθηκε μέσα από το έργο των Boas, Malinowski, Radcliffe-Brown και Mauss. Σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, αυτό αληθεύει και για τις ανθρωπολογικές παραδόσεις άλλων χωρών (βλ. Vermeulen και Roldan 1995), όπως είναι η Ινδία, η Αυστραλία, το Μεξικό, η Αργεντινή, η Ολλανδία, η Ισπανία, οι Σκανδιναβικές χώρες και εν μέρει ο γερμανόφωνος κόσμος. Στη Σοβιετική Ένωση / Ρωσία και τις πρώην Ανατολικές χώρες, η ανθρωπολογία ακολούθησε διαφορετικούς δρόμους, διατηρώ-

ντας δεσμούς με την παλιότερη γερμανική παράδοση της *Volkskunde*, η οποία είναι περισσότερο περιγραφική.

Οι μεταγενέστερες εξελίξεις στο χώρο της ανθρωπολογίας, στις οποίες θα αναφερθούμε ευθύς αμέσως εν συντομία, δείχνουν να υπάρχει συνέχεια αλλά και ρήξη με τις απόψεις που κυριαρχούσαν πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα

Ο αριθμός των επαγγελματιών ανθρωπολόγων και ιδρυμάτων που αφοσιώθηκαν στη διδασκαλία και την επιτόπια έρευνα αυξήθηκε ραγδαία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλά και η ίδια η επιστήμη έγινε πιο πολυσχιδής, εν μέρει λόγω της «πληθυσμιακής πίεσης». Νέες ειδικότητες, όπως η ψυχολογική ανθρωπολογία, η πολιτική ανθρωπολογία και η ανθρωπολογία των τελετουργιών, αναδύθηκαν, ενώ και οι γεωγραφικές «εστίες» της επιστήμης πολλαπλασιάστηκαν: όπως είναι γνωστό, ο Ειρηνικός Ωκεανός αποτέλεσε το κύριο πεδίο έρευνας τη δεκαετία του 1920· το ίδιο συνέβη με την Αφρική κατά τη δεκαετία του 1930 και 1940, ενώ το ενδιαφέρον των Αμερικανών κυρίως ερευνητών για τους Ινδιάνους της Βόρειας Αμερικής παρέμεινε σταθερό όλο αυτό το διάστημα. Τη δεκαετία όμως του 1950, οι ανθρωπολόγοι στράφηκαν στις λεγόμενες «υβριδικές» (ή «μεστίτσο») κοινωνίες της Λατινικής Αμερικής, καθώς επίσης και σε εκείνες της Ινδίας και της νοτιοανατολικής Ασίας. Λίγα χρόνια αργότερα, εξίσου σημαντικά για την επιστήμη της ανθρωπολογίας αποδείχτηκαν και τα υψίπεδα της Νέας Γουινέας. Οι γεωγραφικές αυτές αλλαγές επηρέασαν τις θεωρητικές εξελίξεις, αφού κάθε περιοχή παρουσίαζε τα δικά της ιδιαίτερα προβλήματα.

Μετά το 1950, το τέλος της αποικιοκρατίας άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ανθρωπολογίας, τόσο σε πρακτικά ζητήματα –η απόκτηση, λόγω χάρη, ερευνητικών αδειών στις χώρες του Τρίτου Κόσμου έγινε πιο δύσκολη– όσο και στο θέμα της σχέσης του ερευνητή με τις υπό έρευνα κοινωνίες, αφού οι κατά παράδοση «παρατηρούμενοι» λαοί άρχισαν να αποκτούν τους δικούς τους διανοούμενους και εκπροσώπους, οι οποίοι συχνά αντέκρουαν τις δυτικές ερμηνείες για τον τρόπο ζωής τους. Η ανθρωπολογία διεύρυνε τους ορίζοντές της και απέκτησε μεγαλύτερο ειδικό βάρος στα πανεπιστήμια. Η σημερινή κατάσταση, όμως, θέτει τις δικές της ιδιαίτερες προκλήσεις.

Ο δομισμός

Η πρώτη μεγάλη μεταπολεμική ανθρωπολογική θεωρία ήταν ο δομισμός του Claude Lévi-Strauss. Θαυμαστής του Mauss και, όπως ο τελευταίος, όχι μεγάλος ερευνητής, ο Lévi-Strauss (γεν. 1908) διαμόρφωσε μια πρωτότυπη θεωρία για τον ανθρώπινο νου, εμπνεόμενος από τη δομική γλωσσολογία, τη θεωρία της ανταλλαγής του Mauss και τις απόψεις του Lévy-Bruhl για τον πρωτόγονο νου (τις οποίες τελικά απέρριψε). Το πρώτο μεγάλο έργο του, *Οι στοιχειώδεις δομές της συγγένειας* (1969 [1949]), εισήγαγε έναν γραμματικό και τυπικό τρόπο σκέψης για τη συγγένεια με ιδιαίτερες αναφορές στα συστήματα γάμου (στην ανταλλαγή γυναικών ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες). Αργότερα, ο γάλλος ανθρωπολόγος επεξέτεινε τη θεωρία του στον τοτεμισμό, στην τέχνη και το μύθο. Αν και αμφιλεγόμενη, η θεωρία του δομισμού άσκησε τεράστια επίδραση στη γαλλική πνευματική ζωή, η οποία ξεπέρασε τα στενά όρια της ανθρωπολογίας, ενώ οι πιο σπουδαίοι σύγχρονοι γάλλοι ανθρωπολόγοι υπήρξαν μαθητές του Lévi-Strauss. Ο αγγλόφωνος κόσμος επηρεάστηκε με σχετική καθυστέρηση από το δομισμό καθώς τα σημαντικά έργα του Lévi-Strauss δεν είχαν μεταφραστεί στα Αγγλικά μέχρι τη δεκαετία του 1960. Ωστόσο, ευθύς εξαρχής τα έργα του αποτέλεσαν αντικείμενο μεγάλου θαυμασμού, αλλά και πολλών επικρίσεων. Ο δομισμός κατηγορήθηκε λόγω, κυρίως, της αδυναμίας του να τεκμηριώσει κάποιες θεωρητικές θέσεις του σχετικά με τις ιδιότητες του ανθρώπινου νου, με πιο σημαντική από όλες την υποτιθέμενη τάση του ανθρώπου να σκέφτεται με όρους δυαδικών αντιθέσεων (διχοτομικών διπόλων [Μαδιανού 117]). Πολλοί, όμως, ήταν εκείνοι που είδαν το έργο του Lévi-Strauss, το οποίο ήταν αφιερωμένο στην ανάδειξη καθολικών αρχών, ως μεγάλη πηγή έμπνευσης στη μελέτη των συμβολικών συστημάτων, όπως είναι η γνώση και ο μύθος.

Ένα άλλο είδος δομισμού, που για μεγάλο χρονικό διάστημα άσκησε μικρότερη επίδραση στην ανθρωπολογία, αναπτύχθηκε από έναν ακόμα μαθητή του Mauss, τον Louis Dumont (1911-1999), έναν ινδολόγο και σανσκριτολόγο, ο οποίος έκανε σημαντικές έρευνες τόσο στο βόρειο τμήμα της Ινδίας, όπου μιλάνε μια ινδοευρωπαϊκή διάλεκτο, όσο και στο νότιο, όπου μιλάνε τη δραβιδική. Στο μείζον έργο του για το σύστημα των καστών στην Ινδία με τον τίτλο *Homo Hierarchicus* (1980 [1969]), ο Dumont, που ήταν πιο κοντά στις απόψεις του Ντιρκέμ για την κοινωνική συνοχή από ό,τι σε εκείνες του Lévi-Strauss, υποστήριξε μια ολιστική

άποψη για την κοινωνία (σε αντίθεση με την ατομικιστική), ισχυριζόμενος ότι οι Ινδοί (και κατ' επέκταση τα μέλη πολλών μη σύγχρονων κοινωνιών) δεν βλέπουν τον εαυτό τους ως «ελεύθερα άτομα» αλλά ως δρώντα υποκείμενα που έχουν ανέκκλητα εμπλακεί σε ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων και υποχρεώσεων, το οποίο στην περίπτωση της Ινδίας είναι απολύτως ιεραρχικό.

Οι πιο σημαντικοί γάλλοι ανθρωπολόγοι της νεότερης γενιάς συνεργάστηκαν με τον Lévi-Strauss, τον Dumont ή τον Balandier, τον γνωστό αφρικανολόγο, το έργο του οποίου στον τομέα της πολιτικής ανθρωπολογίας, αφενός, γεφύρωσε το χάσμα ανάμεσα στη Γαλλία και τον αγγλοσαξονικό κόσμο και, αφετέρου, ενέπνευσε τόσο τη νεομαρξιστική έρευνα όσο και την εφαρμοσμένη ανθρωπολογία που είχε ως στόχο την ανάπτυξη.

Οι αντιδράσεις στο δομολειτουργισμό

Στη Βρετανία και τις αποικίες της, ο δομολειτουργισμός, που συνδέθηκε κυρίως με τον E. E. Evans-Pritchard και τον Fortes, άρχισε να δέχεται μεγάλη πίεση μετά τον πόλεμο. Τη δεκαετία του 1950, ο ίδιος ο E.E. Evans-Pritchard αποκήρυξε τις προγενέστερες απόψεις του, υποστηρίζοντας ότι η αναζήτηση των «φυσικών νόμων της κοινωνίας» αποδείχτηκε μάταιος κόπος και ότι η ανθρωπολογία πρέπει να έχει ως πρότυπο τις ανθρωπιστικές και όχι τις φυσικές επιστήμες. Αναδρομικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αλλαγή αυτή σηματοδοτεί μια αλλαγή των προτεραιοτήτων της ανθρωπολογίας «από τη λειτουργία στο νόημα». Ανάλογες απόψεις εξέφρασε και ο σημαντικότερος ίσως αμερικανός ανθρωπολόγος εκείνης της περιόδου, ο Alfred Kroeber. Πολλοί ήταν εκείνοι που απομακρύνονταν όλο και περισσότερο από τα ανθρωπολογικά δόγματα της εποχής. Ο Edmund R. Leach, για παράδειγμα, που υπήρξε μαθητής του Malinowski, έγραψε ένα βιβλίο με τον τίτλο *Political Systems of Highland Burma* (1954), υποστηρίζοντας ότι η ανθρωπολογία πρέπει να απορρίψει κάποια από τα δόγματα του παρελθόντος και κυρίως την άποψη του Radcliffe-Brown ότι τα κοινωνικά συστήματα έχουν την τάση να βρίσκονται σε κατάσταση ισορροπίας ή τη θέση του Malinowski ότι οι μύθοι ενσωματώνουν «κοινωνικούς χάρτες». Αργότερα, ο Leach, που ήταν πάντοτε απρόβλεπτος και αντιφατικός στοχαστής, θα γινόταν ο βασικός υποστηρικτής αλλά και επικριτής του δομισμού στη Βρετανία. Λίγα χρόνια νωρίτερα, ο σύγχρονος του Leach Raymond Firth είχε προτεί-

νει τη διάκριση ανάμεσα στην κοινωνική δομή (το σύνολο των κοινωνικών θέσεων σε μια κοινωνία) και την κοινωνική οργάνωση (Firth 1951), για την οποία πίστευε ότι αντιστοιχούσε στην πραγματική διαδικασία της κοινωνικής ζωής, στο πλαίσιο της οποίας η επιλογή και οι ατομικές επιθυμίες βρίσκονται σε δυναμική σχέση με τους δομικούς περιορισμούς.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τη δεκαετία του 1960, κάποιοι νεότεροι ανθρωπολόγοι, όπως ο F.G. Bailey και ο Fredrik Barth, ακολούθησαν τα βήματα του Firth, καθώς επίσης και τη θεωρία των παιγνίων (μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη στα οικονομικά), αναπτύσσοντας μια θεωρία για την κοινωνική ζωή που επικέντρωνε το ενδιαφέρον της στο δρων άτομο. Βάσει της θεωρίας αυτής, οι κανόνες και οι κοινωνικοί θεσμοί, που έπαιζαν τόσο σημαντικό ρόλο σε προγενέστερα θεωρητικά σχήματα, εκλαμβάνονταν ως συμφραστικές μεταβλητές (ή, όπως είχε πει κάποτε ο Barth εν είδει προγραμματικής δήλωσης, ως απρόθετες συνέπειες μιας εμπρόθετης πράξης). Ακολουθώντας διαφορετική πορεία, ο Max Gluckman, ένας παλιός μαθητής του Radcliffe-Brown και στενός συνεργάτης του E. E. Evans-Pritchard, εγκατέλειψε σταδιακά το ισχυρό ολιστικό πρόγραμμα του δομολειτουργισμού, υποστηρίζοντας ότι η κοινωνική δομή είναι ένα μάλλον χαλαρό σύνολο περιορισμών και δίνοντας έμφαση στη σημασία των ατομικών δρώντων υποκειμένων. Μεταξύ των συναδέλφων του συγκαταλέγονται πολλοί σημαντικοί αφρικανολόγοι, όπως ο E. P. Epstein, J. Clyde Mitchell, ο Victor Turner και η Elizabeth Colson. Εργαζόμενη στη Νότια Αφρική, η ομάδα αυτή υπήρξε πρωτοπόρος στο χώρο της ασιατικής ανθρωπολογίας και στη μελέτη του εθνοτισμού κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1950 και 1960.

Νεο-εξελικτισμός, πολιτισμική οικολογία και νεο-μαρξισμός

Ο αριθμός των ανθρωπολόγων ήταν πάντοτε μεγαλύτερος στις Ηνωμένες Πολιτείες από όσο στις άλλες χώρες. Αλλά και η ανθρωπολογία ήταν πολύ διαφορετική εκεί. Αν και η επιρροή της σχετικιστικής θεωρίας του Boas είναι ακόμα και σήμερα ιδιαίτερα ισχυρή, πολλοί ήταν οι ερευνητές που σημάδεψαν με το έργο τους την αμερικανική ανθρωπολογία. Από το 1945 και μετά, το αυξημένο ενδιαφέρον των ερευνητών για τον εξελικτισμό του Morgan και το μαρξισμό οδήγησε στη συγκρότηση εξελικτικών και υλιστικών ερευνητικών προγραμμάτων, η κατεύθυνση των οποίων δεν συνδέονταν με τις απόψεις του Boas. Ο Julian Steward, μαθη-

τής του Robert Redfield (ο οποίος υπήρξε μαθητής του Radcliffe-Brown) στο Σικάγο, πρότεινε τη θεωρία της πολιτισμικής δυναμικής που στηριζόταν στη διάκριση ανάμεσα στον «πολιτισμικό πυρήνα» (βασικοί θεσμοί, όπως αυτός του καταμερισμού της εργασίας) και τον «υπόλοιπο πολιτισμό». Η διάκριση αυτή θύμιζε τον Μαρξ, η επίδραση του οποίου, λόγω των πολιτικών συνθηκών, που επικρατούσαν εκείνη την εποχή, δεν μπορούσε να αναγνωριστεί επισήμως. Ο Steward διηύθυνε πολλά ερευνητικά προγράμματα και επέβλεψε αρκετές επιτόπιες έρευνες τόσο μεταξύ των αγροτικών κοινωνιών της Λατινικής Αμερικής όσο και μεταξύ των Ινδιάνων της Βόρειας Αμερικής, ενώ ενθάρρυνε και τις προσπάθειες που εστίαζαν το ενδιαφέρον τους στις σχέσεις του πολιτισμού, της τεχνολογίας και του περιβάλλοντος. Ο σύγχρονός του Leslie White εμφορούνταν από αντιλήψεις πιο αιτιοκρατικές από αυτές του Steward (ο οποίος αποδεχόταν τις τοπικές παραλλαγές). Το παράξενο, ωστόσο, είναι ότι έβλεπε τον συμβολικό πολιτισμό ως ένα σχετικά αυτόνομο πεδίο (βλ. Κεφάλαιο 13). Ανάμεσα στους σημαντικότερους ερευνητές, που επηρεάστηκαν από τον White, ήταν ο Marvin Harris, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία του πολιτισμικού υλισμού με ισχυρές επιρροές από τον υλιστικό ντετερμινισμό, και ο Marshall Sahlins, ο οποίος εγκατέλειψε το νεοεξελικτισμό χάριν της συμβολικής ανθρωπολογίας που είχε δεχτεί έντονες επιδράσεις από το δομισμό.

Η πολιτισμική οικολογία, μια κατεξοχήν αμερικανική ειδικότητα, ξεπήδησε από τη διδασκαλία των Steward και White και αποτέλεσε ένα σπάνιο συνδυασμό ανθρωπολογίας και βιολογίας. Κατά τη δεκαετία του 1960 ιδιαίτερα, ήρθαν στο φως πολλές τέτοιες μελέτες, από τις οποίες η πιο σημαντική ήταν αναμφίβολα εκείνη του Roy Rappaport με τον τίτλο *Pigs for the Ancestors* (1968), που συνιστούσε μια προσπάθεια οικολογικής ερμηνείας ενός περιοδικά εμφανιζόμενου τελετουργικού σε περιοχές των υψιπέδων της Νέας Γουινέας. Η άνοδος των μαρξιστικών ερευνών μεταξύ κυρίως των αγροτών της Λατινικής Αμερικής κατά τη δεκαετία του 1970 οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο ερευνητικό και θεωρητικό έργο του Steward.

Η ριζοσπαστική πολιτική των φοιτητών κατά την περίοδο που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τελείωσε τη δεκαετία του 1980 άσκησε ισχυρή, αν και σύντομη, επίδραση στην ανθρωπολογία. Από τις πιο σημαντικές προσπάθειες, πέραν των μελετών του Steward και, στη συνέχεια, των Eric Wolf, Sidney Mintz και άλλων για τις αγροτικές κοινωνίες, ήταν και εκείνες της σύνθεσης του λεβιστροσιανού δομισμού, του

αλτουσεριανού μαρξισμού και του ανθρωπολογικού σχετικισμού. Ο Emmanuel Terray, ο Claude Meillassoux και, κυρίως, ο Maurice Godelier ήταν μεταξύ εκείνων που προσπάθησαν να συνδυάσουν το ενδιαφέρον τους για τις τοπικές συνθήκες με μια καθολική και, σε τελευταία ανάλυση, εξελικτική θεωρία για την κοινωνία. Αν και με τον καιρό ο μαρξισμός και ο δομισμός έχασαν τη λάμψη τους, οι διάφοροι μελετητές – ιδιαίτερα εκείνοι που ασχολούνται με την εφαρμοσμένη έρευνα – συνεχίζουν να αντλούν έμπνευση από τη μαρξιστική σκέψη.

Συμβολική και γνωσιακή ανθρωπολογία

Όντας πιο κοντά στην κληρονομιά του Boas παρά στις υλιστικές προσεγγίσεις, η μελέτη των γνωσιακών και συμβολικών συστημάτων αναπτύχθηκε υπερβολικά μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο πιο σημαντικός ίσως θεωρητικός της τάσης αυτής είναι ο Clifford Geertz, ο οποίος τη δεκαετία του 1960 και του 1970 έγραψε μια σειρά σπουδαίων δοκιμίων, υποστηρίζοντας την ερμηνευτική μέθοδο. Αν και η πρωτοτυπία του ως θεωρητικού αμφισβητείται (πρόδρομοί του υπήρξαν ο E.E. Evans-Pritchard και ο Malinowski από το χώρο της ανθρωπολογίας, αλλά και ο Paul Ricoeur, την επιρροή του οποίου αναγνωρίζει και ο ίδιος ο Geertz, από το χώρο της φιλοσοφίας), η πρωτοτυπία του ως συγγραφέα είναι αναμφισβήτητη, έτσι ώστε να θεωρείται σήμερα ένας από τους πιο γλαφυρούς ανθρωπολόγους. Ο σύγχρονός του Sahlin είναι, μαζί με τον Geertz, ο πιο σημαντικός υποστηρικτής του πολιτισμικού σχετικισμού στα τέλη του 20ού αιώνα. Έχει δημοσιεύσει πολλά και σημαντικά βιβλία για διάφορα ζητήματα (από τη θεωρία της ανταλλαγής του Mauss και τη κοινωνιοβιολογία μέχρι το θάνατο του Κάπτεν Κουκ, βλ. Κεφάλαιο 15), στα οποία τονίζει με επιμονή την αυτονομία του συμβολικού πεδίου και υποστηρίζει ότι η πολιτισμική ποικιλότητα δεν μπορεί να εξηγηθεί με βάση τις υλικές συνθήκες ή τις εγγενείς βιολογικές ιδιότητες των ανθρώπων.

Στο χώρο της βρετανικής ανθρωπολογίας, το ενδιαφέρον για το νόημα, τα σύμβολα και τη νόηση έγινε εντονότερο μετά τον πόλεμο και, ιδιαίτερα, μετά τη δεκαετία του 1960 (κατά ένα βαθμό λόγω της ανακάλυψης, έστω και καθυστερημένα, του Lévi-Strauss). Μέχρι τότε, η βρετανική ανθρωπολογία είχε έντονη κοινωνιολογική κατεύθυνση. Η Mary Douglas και ο Victor Turner ήταν οι δύο μελετητές που προσπάθησαν να συνδυάσουν το δομολειτουργισμό με τη μελέτη των συμβόλων και του

νοήματος. Ακολουθώντας το παράδειγμα του van Genneep, ο Turner, ένας πρώην συνεργάτης του Gluckman, προέβη σε μια σύνθετη ανάλυση των τελετών μύησης της φυλής Ντέμπου της Ζάμπια, με την οποία κατέδειξε τη λειτουργία τους ως μέσου κοινωνικής ενσωμάτωσης, τα νοήματα που τους προσέδιδαν οι συμμετέχοντες και τη βαθιά συμβολική σημασία τους. Η Douglas, από την πλευρά της, που υπήρξε μαθήτρια του E.E. Evans-Pritchard και έγινε δικαιολογημένα διάσημη για το έργο της *Purity and Danger* (1966), ανέλυσε την ενασχόληση του ανθρώπου με το μιαρό και το ακάθαυτο ως έμμεσο τρόπο στοχασμού σχετικά με τα όρια της κοινωνίας και το διαχωρισμό ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό, σε μια προσπάθεια να συνδυάσει το δομοισμό του Lévi-Strauss με τις απόψεις του Radcliffe-Brown. Πρωτότυπη και πληθωρική, η Douglas είναι ίσως η βασική υποστηρίκτρια ενός αναθεωρημένου δομολειτουργισμού στις μέρες μας (βλ. Douglas 1987, καθώς και το Κεφάλαιο 6).

Έναντι αυτών αλλά και άλλων απόψεων σχετικά με το πώς οι «πολιτισμοί» ή οι «κοινωνίες» αντιλαμβάνονται τον κόσμο, όσοι ανθρωπολόγοι τονίζουν τη σκοπιά του δρώντος υποκειμένου, έχουν την άποψη ότι ακόμα και δύο άνθρωποι δεν βλέπουν τον κόσμο με τον ίδιο τρόπο και ότι, ως εκ τούτου, είναι παράλογο να προβαίνουμε σε γενικεύσεις σχετικά με τις κοινωνίες. Η επίδραση του φεμινιστικού κινήματος υπήρξε εξαιρετικά σημαντική στο σημείο αυτό. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, γυναίκες ανθρωπολόγοι, οι οποίες ασπάζονταν τις ιδέες του φεμινισμού, είχαν εντοπίσει συχνά μεγάλες διαφορές στον τρόπο που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες και οι άντρες τον κόσμο, καταδεικνύοντας πως οι κλασικές ερμηνείες των «κοινωνιών» βασιζόνταν στην πραγματικότητα στις απόψεις των ανδρών, καθώς, τόσο ο ανθρωπολόγος, όσο και οι βασικοί πληροφορητές ήταν συνήθως άνδρες (Ardener 1977). Σε διαφορετικό ύφος και τόνο, ο Fredrik Barth, ο οποίος είχε νωρίτερα ασκήσει κριτική στο δομολειτουργισμό από μια μεθοδολογική οπτική που εστίαζε στο άτομο, παρουσίασε αναλύσεις των γνωσιακών συστημάτων των φυλών της Νέας Γουινέας και του Μπαλί (Barth 1975, 1993, βλ. Κεφάλαιο 6), φέρνοντας στο φως μεγάλες διαφορές ακόμα και στο εσωτερικό μικρών σχετικά κοινωνιών. Μια ακόμα πιο ριζοσπαστική κριτική προήλθε από τις Ηνωμένες Πολιτείες, κυρίως μετά την έκδοση του εξαιρετικά σημαντικού βιβλίου των Clifford και Marcus (1986) με τον τίτλο *Writing Culture*, στο οποίο οι συγγραφείς του επιχείρησαν να δείξουν ότι οι έννοιες της πολιτισμικής ολότητας και της απόλυτα ολοκληρωμένης κοινωνίας ήταν ανθρωπολογικές κατασκευές, υποστηρίζοντας ότι ο πραγματικός κόσμος

είναι απείρως πιο πολύπλοκος και αμφίσημος από όσο προσπαθούσαν να μας πείσουν τα ανθρωπολογικά κείμενα. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και του 1990, με αφορμή το παραπάνω κείμενο αλλά και άλλες δημοσιεύσεις, η ανθρωπολογία οδηγήθηκε σε κρίση, καθώς ορισμένες από τις κεντρικές έννοιές της, όπως ο πολιτισμός, αμφισβητήθηκαν έντονα.

Αν και η συμβολική ανθρωπολογία τονίζει συχνά το πολιτισμικά μοναδικό, υπερασπιζόμενη σχετικιστικές αντιλήψεις, αυτό μερικές φορές υποκρύπτει βαθύτερη καθολική θεώρηση. Η πιο σημαντική γλωσσολογική θεωρία κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα είναι η γενετική γραμματική του Noam Chomsky, η οποία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις ομοιότητες μεταξύ των γλωσσών. Ακόμα και οι πιο σχετικιστικές απόψεις αποδέχονται κάποια στοιχεία καθολικότητας για να μπορούν να κάνουν συγκρίσεις. Ο δομισμός και διάφορες κατευθύνσεις της γνωσιακής ανθρωπολογίας εντοπίζουν τελικά την καθολική αυτή ιδιότητα στον ανθρώπινο νου (βλ. D' Andrade 1995) και, από την άποψη αυτή, μπορεί να λεχθεί ότι η σχετικότητα των πολιτισμών είναι απλώς ένα επιφανόμενο, αφού ο ανθρώπινος νους λειτουργεί παντού με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Στο κατώφλι της νέας χιλιετίας, η ανθρωπολογία είναι μια διαρκώς επεκτεινόμενη και έντονα διαφοροποιούμενη επιστήμη με ισχυρά ερείσματα σε όλα τα πανεπιστήμια του κόσμου, αν και οι πνευματικές βάσεις της συνεχίζουν να βρίσκονται στον αγγλόφωνο αλλά και στον γαλλόφωνο κόσμο. Παρ' ότι υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στην αμερικανική πολιτισμική ανθρωπολογία, τη βρετανική κοινωνική ανθρωπολογία και τη γαλλική *εθνολογία*, η επιστήμη είναι ενωμένη περισσότερο από ποτέ – όχι τόσο στις απόψεις που εκφράζονται όσο στον τρόπο προσέγγισης του αντικειμένου της. Στις μέρες μας, δεν υπάρχει σχεδόν κανένα σημείο του πλανήτη μας που να μην έχει μελετηθεί εθνογραφικά, αλλά, επειδή ο κόσμος αλλάζει διαρκώς, απαιτούνται πάντοτε νέες ερευνητικές προσπάθειες. Οι εξειδικεύσεις πολλαπλασιάζονται μέρα με τη μέρα, εκτεινόμενες από την εθνοϊατρική και την κουλτούρα του καταναλωτή των αστικών κέντρων μέχρι τη διαφήμιση και τον κυβερνοχώρο. Αν και οι μεγάλες θεωρίες του 19ου και του 20ού αιώνα – από το γραμμικό εξελικτισμό μέχρι το δομισμό – έχουν σε γενικές γραμμές εγκαταλειφθεί, προτείνονται νέες θεωρίες, οι οποίες προσφέρουν ενοποιημένη εικόνα της ανθρωπότητας: οι πρόοδοι, λόγω χάρη, της εξελικτικής θεωρίας και της γνωσιακής επιστήμης μάς δίνουν γενικές ερμηνείες της κοινωνικής

ζωής και του ανθρώπινου νου αντίστοιχα. Τα αινίγματα και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι προηγούμενες γενιές των ανθρωπολόγων σε ό,τι αφορά, για παράδειγμα, τη φύση της κοινωνικής οργάνωσης, της γνώσης, της συγγένειας, του μύθου και της τελετουργίας, απασχολούν ακόμα και σήμερα την επιστήμη, αν και διερευνώνται σε διαφορετικά εμπειρικά πλαίσια από μελετητές που είναι πιο εξειδικευμένοι από τους προκατόχους τους.

Υποδείξεις για περαιτέρω μελέτη

Alan Barnard: *History and Theory in Anthropology*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press 2000.

Adam Kuper: *Anthropology and Anthropologists: The Modern British School*, 3η έκδοση. Λονδίνο: Routledge 1996.

Jerry D. Moore: *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. Γουόλνατ Κρικ, CA: AltaMira Press 1997.

Hans F. Vermeulen και Arturo Alvarez Roldán [Επ.]: *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology*. Λονδίνο: Routledge 1995.